

Verslag libellen inventariseren voor Staatsbosbeheer in 2009

Aan: Theo Bakker, Coördinator Monitoring, Staatsbosbeheer

Beste Theo,

In 2009 is door onze Vereniging Madese NatuurVrienden op jouw verzoek een inventarisatie gehouden van libellen en waterjuffers in de Linies van den Hout en in de Terheijdense Binnenpolder.

Van deze inventarisatie zijn de volgende drie Open Content publicaties gemaakt, die beschikbaar zijn onder de Creative Commons licentie BY-SA (intern gebruik SBB is CC-BY) via onze website (www.MadeseNatuurVrienden.nl/info/publicaties):

1. 20100214MNV_Verslag_Libelleninventarisatie_voor_SBB_2009.pdf

Dit bestand met het verslag dat bestaat uit het artikel dat is verschenen in MNV-clubblad De Roerdomp (hieronder integraal opgenomen) en de analyse van de GPS-waypoints die van de libellenwaarnemingen zijn vastgelegd in een spreadsheet.

2. 20100214MNV_Presentatie_Libelleninventarisatie_voor_SBB_2009.pdf

Presentatie met methodiek en locatiegegevens van de geïnventariseerde routedelen.

3. 20100214MNV_Spreadsheet_Libelleninventarisatie_voor_SBB_2009.xls

Spreadsheet (van SBB) met daarin 3 werkbladen met de waarnemingen (Linies 2009, Binnenpolder 2009 en Overig 2009). Deze spreadsheet wordt alleen aan jou gestuurd.

- De GPS-coördinaten zijn in het Rijksdriehoeksformaat (Amersfoortcoördinaten) voor verwerking in het GIS van SBB. Naast de Nederlandse soortnaam zijn ter controle ook het BioBase soortnummer van het CBS, de wetenschappelijke (Latijnse) naam vermeld. Er zijn 2 extra kolommen: de datum (inverse notatie; zat niet in de SBB template!) en de waypoints (voor eventuele vragen).
- Het werkblad 'Overig 2009' bevat een handvol interessante waarnemingen met bijbehorende GPS-coördinaten voor vastlegging of nader onderzoek door SBB.

Literatuurverwijzing artikel: 'Libellen in de Linies en in de Binnenpolder in 2009', Ger Luijten, Vereniging Madese NatuurVrienden, MNV-clubblad De Roerdomp, 34e Jaargang, Nummer 3, September t/m December 2009, pag. 13 - 15.

Download weblink voor deze Roerdomp:

http://madesenatuurvrienden.nl/roerdomp/20090829Roerdomp200909-12_V10_Digidomp.pdf

Veel leesplezier,

Ger Luijten, 14 februari 2010
MNV-bestuurslid

www.MadeseNatuurVrienden.nl

Artikel uit MNV-clubblad De Roerdomp

Libellen in de Linies en in de Binnenpolder in 2009

Op verzoek van Staatsbosbeheer heeft de MNV in 2009 een eerste inventarisatie gemaakt van de libellen en waterjuffers in de Linies van Den Hout en in de Binnenpolder van Terheijden.

Grootvlekkige Viervlek (Libellula quadrimaculata f. Praenubila): in de Linies is deze zeldzamere kleurvorm (forma Praenubila) van de viervlek libel gezien met grotere zwarte vlekken in de vleugel rond de 4 vleugelknopen (nodes) en onder de 4 vleugelvlekken (pterostigma).

Foto: Ger Luijten

Gebiedsbeschrijving en terreinafbakening inventarisaties.

De oude verdedigingslinie (aangelegd: 1703; ongeveer 10 ha.) zuidelijk van de A59 is een paar jaar geleden voor een nieuw beheer door SBB deels opengekapt, waardoor de verdedigingswallen weer zichtbaar zijn.

Van de Linies is alleen het gekapte gedeelte geïnventariseerd, dus van de oostelijke lunet bij de Linieweg tot de Houteindseweg bij het viaduct. De Linies tussen de Houteindse weg en de Witteweg en tussen de Witteweg en de Binnenpolder lunet zijn door dichtgroei ontoegankelijk.

De Binnepolder van Terheijden betreft het gebied rondom de Eendenkooi (de Achterste Kooi; aangelegd in 1693) van ongeveer 100 ha., dat is begrenst door het nieuwe Zeggepad, de Ruitervaartseweg en de Schimmer (voorheen Schimmelseweg). De percelen met de afgeplagde weilanden zuidelijk van de Schimmer (tussen de Schimmer en de huidige Schimmelseweg) horen ook bij het SBB gebied.

Van de Binnepolder is de inventarisatie door de grootte van het gebied beperkt tot steekproefgebieden van de voor libellen belangrijkste biotopen, te weten: 1) langs enkele brede vaarten van het nat grasland langs de Schimmer ten zuidwesten van de eendenkooi, 2) de afgeplagde weilanden en sloten ten zuidoosten van de Schimmer, 3) de nieuwe sloot langs het Zeggepad en 4) de uitgegraven plassen ten noordoosten van de eendenkooi langs de Ruitervaartseweg.

*Gewone oeverlibel (Orthetrum cancellatum): warmte opnemend van het zand. Opvallend zijn het bruine borststuk en het smalle blauwberijpte achterlijf dat eindigt in een zwarte punt.
Foto: Ger Luijten*

Werkwijze en vastlegging

De libellen zijn waar mogelijk gefotografeerd als documentatie en ook zijn de waarnemingen en de gelopen routes met een GPS vastgelegd.

Bijzondere waarnemingen

Linies: in mei en juni werden als bijzondere waarneming tussen de zeker honderd viervlek libellen ook een tiental van de veel zeldzamere grootvlekkige viervlek gezien (de vorm Praenubila).

In mei en juni zaten er ook zeer veel vuurjuffers en azuurwaterjuffers en in juli tientallen koraaljuffers en houtpantserjuffers.

Binnenpolder: in het voorjaar (mei) zaten er zeer grote hoeveelheden (honderden) grote roodoogjuffers en variabele waterjuffers.

In augustus vlogen er vele tientallen steenrode heidelibellen die in tandemvlucht eitjes tegen de oever afzetten en ook tientallen bruine glazenmakers, paardenbijters en bloedrode heidelibellen. Ook enkele blauwe glazenmakers en gewone pantserjuffers werden er gezien.

Bevindingen

Zowel de Linies als de Binnenpolder blijken zeer goede gebieden voor libellen en waterjuffers, met voor Nederland algemene soorten; (nog) geen zeldzaamheden. Vele tientallen tot soms honderdtallen per soort!

Linies: de grachten en sloten groeien later in het jaar geheel dicht, dus alleen vroege soorten libellen komen talrijk voor. Hier en daar zou de verlanding door uitgraving een halt moeten worden toegevoerd.

Binnenpolder: libellenontwikkeling in de nieuwe diepere plassen wordt sterk geremd, doordat hier grote aantallen grauwe ganzen, nijlganzen en Canada ganzen zijn neergestreken, die de tere oevervegetatie van biezengras, waterweegbree, egelskop en zwanebloem kaalvreten en overbemesten met dichtgroei door draadalgen als resultaat.

Gewone oeverlibellen en bruine glazenmakers zijn pioniers die hun eitjes op of in de natte oevervegetatie leggen. Naarmate de ondiepe plassen en nieuwe oevers meer begroeid raken mag je verwachten dat deze soorten in aantal zullen afnemen.

Ger Luijten

Analyse GPS-waypoints met waarnemingen

Gebruikte middelen

In het veld zijn op de gelopen routedelen met een GPS (Garmin Oregon 400t) de locaties vastgelegd (GPS-waypoints) waarop libellen op naam zijn gedetermineerd en ook waar er foto's zijn gemaakt voor fotodeterminatie achteraf op de computer.

Voor de fotodeterminatie is gebruik gemaakt van een Canon EOS 350D digitale spiegelreflexcamera (10 Megapixel foto's) met een Sigma 180 mm macrolens.

Over waarnemingen en vastleggingen

Het aantal veldwaarnemingen van libellen ligt feitelijk veel hoger dan het aantal in de spreadsheet vastgelegde waarnemingen, omdat heel veel niet in het veld is vast te leggen.

De redenen zijn simpel. Zeker op enige afstand zijn veel libellen niet te determineren, omdat het snelle vliegers zijn. Voor waterjuffers is veel niet op naam te brengen, omdat ze ook beweeglijk zijn en het vaak om zeer kleine details gaat van borststuk, achterlijf enz.

De inventarisatie is dan ook het best te karakteriseren als een representatieve steekproef van de gelopen routedelen.

In absolute aantallen zijn zowel de Linies als de Binnenpolder (zeer) rijk aan libellen.

Libellen hotspots

In het veld zijn op diverse locaties concentraties aan libellen en waterjuffers aangetroffen. Deze goede observatiepunten zijn benoemd als 'libellen hotspots' en die zijn in de presentatie ingetekend met een sterretje op de gebiedskaartjes met de gelopen routedelen.

'Het jaar van... de Viervlek'

Wat vooral opviel waren de enorme aantallen viervlekken, ook op andere locaties dan de inventarisatiegebieden, zoals in de Pannenhoeve en in de eigen vijver (op beide locaties tientallen larvenhuidjes, bijna vijftig, op enkele vierkante meters biezen en gele lissen).

Met name in de Linies van Den Hout waren het erg veel viervlekken, waarbij op een dag (2 juni 2009) er over de honderd werden gezien, waaronder ook enkele tientallen waarnemingen van de Grootvlek Viervlek (*Libellula quadrimaculata* f. *Praenubila*).

De waarnemingen van de grootvlek viervlek waren sterk gebonden aan de locatie van de meest oostelijke zijde van de Linies bij het braamstruweel langs de parkeerplaats bij de A59 en langs de sloten bij het zandpad naar de hoogste schans (met de zitbank).

Natuurlijk is het aantal waarnemingen veel groter dan het aantal exemplaren, maar toch is het een geweldig gezicht om werkelijk overal deze amberkleurige libellen te zien vliegen.

- Oudere exemplaren in het meest oostelijke deel van de Linies vertoonden een lichte blauwe/grijze berijping op het achterlijf.
- In de Binnenpolder werden ten zuid-westen van de eendenkooi vooral larvehuidjes gevonden.

Statistieken

Hieronder het obligatoire overzicht van de soorten libellen en waterjuffers in de Linies en in de Binnenpolder.

Libellen	Linies	Binnenpolder
Viervlek	X	X
Grote keizerlibel	X	X
Blauwe glazenmaker	X	X
Bruine glazenmaker	X	X
Bloedrode heidelibel	X	X
Zwarte heidelibel		X
Steenrode heidelibel		X
Paardenbijter	X	X
Gewone oeverlibel		X
<i>Totaal: 9 soorten</i>	<i>Totaal: 6 soorten</i>	<i>Totaal: 9 soorten</i>
Waterjuffers		
Azuurwaterjuffer	X	X
Variabele waterjuffer		X
Watersnuffel	X	
Lantaarntje	X	X
Grote roodoogjuffer		X
Vuurjuffer	X	X
Koraaljuffer	X	
Houtpantserjuffer	X	X
Gewone pantserjuffer	X	
<i>Totaal: 9 soorten</i>	<i>Totaal: 7 soorten</i>	<i>Totaal: 6 soorten</i>
<i>Totaal: 18 soorten</i>	<i>Totaal: 13 soorten</i>	<i>Totaal: 15 soorten</i>

Opmerkelijke observaties

Zonder verdere analyse kunnen wel enige leuke observaties worden gemaakt uit de waarnemingen, zoals die met de GPS zijn vastgelegd.

Zaken als zuurgraad van het water, oeverbegroeiing, bezonning enz. zullen hier aan ten grondslag liggen, maar een analyse daarvan gaat te ver voor een eenvoudige inventarisatie.

Heidelibellen

Alleen ten zuid-westen van de eendenkooi is één (1) specifieke locatie gevonden waar steenrode heidelibellen met enkele tientallen tegelijk hun eitjes in tandem vliegend aan het afzetten waren in de oevervegetatie van een wat kale, afgetrapte, oever met rottende planteresten op en net onder de waterlijn.

Ten oosten van de eendenkooi juist alleen bloedrode heidelibellen! Een harde scheidslijn in het terrein? Waardoor dan? Zou de bloedrode heidelibel gebonden kunnen zijn als pioniersoort aan de nieuw vergraven gedeelten, zoals dat bijvoorbeeld zo is voor de gewone oeverlibel?

Er is slechts 1 Zwarte Heidelibel gezien. Het is een soort van zure vennen, maar aangezien de Viervlek dat ook is, zou het niet vreemd zijn om ook meer zwarte heidelibellen te zien, zeker als ze wat later in hun vliegperiode gaan zwerven.

Grote keizerlibel

De grootste libel van Nederland komt zowel in de beschutte Linies als met name ook in de open Binnenpolder overal en talrijk voor. Tientallen waarnemingen.

Met name in de pas uitgegraven poelen aan de noord-oost kant van de Binnenpolder tussen de Ruitervaartse weg en de A59 waren regelmatig grote keizerlibellen te zien.

Glazenmakers

De waarnemingen van de Blauwe Glazenmaker zijn puur op datum, omdat de waarnemingen zo vroeg waren dat de Paardenbijters dan nog niet vliegen. Van een paar van de waargenomen exemplaren kon de kleine 'spijker' op de bovenkant van het borststuk worden gezien, waar de paardenbijter een zeer duidelijke 'spijker' heeft en het paardenbijterpatroon op het borststuk ontbrak.

Deze snel vliegende blauwe libellen waren niet te fotograferen en nauwelijks met de verrekijker te volgen. Enkele exemplaren proberen te vangen met een schepnet is waarschijnlijk wel zinvol om een beeld te krijgen van blauwe glazenmaker versus paardenbijter in de tijdperiode dat ze naast elkaar voorkomen.

Van de Bruine Glazenmakers werden veel meer mannetjes gezien dan vrouwtjes, hoewel daar wel naar is gezocht. Met name in de Binnenpolder zijn er veel gezien rondom de nieuw vergraven gedeelten, maar ook in de Linies, specifiek rondom de oostelijke hoge schans.

Waterjuffers

Alleen in de Binnenpolder zijn in de natte graslandjes vele variabele waterjuffers gezien, terwijl in de Linies alleen azuurwaterjuffers voorkomen.

De grote roodoogjuffers zaten massaal op de plompebladeren (gele plomp) in de Binnenpolder, maar niet in de Linies, terwijl daar ook gele plomp voorkomt.

Kleine roodoogjuffers zijn niet waargenomen, terwijl die wel zowel in de Linies als in de Binnenpolder te verwachten zijn, gegeven het voorkomen van fonteinkruid, waterpest en waterviolier. Beter zoeken? Slecht jaar?

Libellenwoestijnen

In de Linies is met name het zwaar dichtgegroeide gebied rondom de oevers van de Rode Weel zeer arm aan libellen. Er jaagt wel hier en daar een libel en er wiekelen wat waterjuffers, maar dat is het dan wel. Misschien bevat het roestode water wel erg weinig zuurstof en zijn er onvoldoende waardplanten om de eieren op af te zetten of om op uit te sluipen. Wie zal het zeggen?

Ten zuiden van de meest oostelijke hoogste schans (langs het weiland voor het Boerengolf) zijn de grachten bijna dichtgegroeid en dichtgeslibt met roestrod zand. Hier zie je wel Bruine Glazenmakers maar verder helemaal niets.

Ook de waterpartijen in de oostelijke Linies die snel dichtgroeien met lisdodde en andere waterplanten geven alleen kansen aan vroege soorten. Libellen vragen toch het hele jaar open water tussen de waterplanten.

In de Binnenpolder zijn het met name de graslandjes ten zuiden van de Schimmer met de gedempte sloten die arm zijn aan libellen en waterjuffers.

Daarnaast zijn er in de Binnenpolder nog akkerpercelen en weidepercelen die nog actief worden gebruikt door de boeren. Met name in het uiterste zuidwesten en noordwesten van de eendenkooi (hoek Schimmer en Ruitervaartseweg; westelijk van de grote dwarsvaart) en ten noorden van de Ruitervaartse weg tot aan de A59. Hier zijn weinig libellen en waterjuffers te zien.

Niet gezocht of niet gevonden

Toch is het goed om ook even te kijken naar wat er niet is gezien tijdens de inventarisaties.

- Het aantal pantserjuffers was erg laag en er zijn geen (groene) glanslibellen gezien. Nu zijn de echte bosgedeelten van de Linies en het kooibos in de Binnenpolder bewust niet onderzocht en deels ook moeilijk toegankelijk. Van de 'bosjuffers' en 'boslibellen' is er dus geen duidelijk beeld.
- Conform de methodiek van het meetnet libellen is pas wat later in het jaar begonnen met inventariseren. Hiermee worden mogelijk echt vroege soorten gemist, zoals de winterjuffers, de Blauwe Glazenmaker en misschien ook wel de Vroege Glazenmaker.
- Opmerkelijk was ook dat er van de blauwe libellen geen enkele Platbuik is gezien! Zou die toch niet minstens in de Binnenpolder mogen worden verwacht?

Vervolgonderzoek 2010

Op het overleg op maandagavond 1 februari 2010 is afgesproken dat de MNV in 2010 de roudedelen zal proberen te inventariseren die in 2009 bewust zijn overgeslagen, zodat met deze tweede aanvullende inventarisatie een gebiedsdekkend beeld ontstaat van het voorkomen van libellen in de Linies van Den Hout en de Binnenpolder van Terheijden.

Om het onderzoek naar het voorkomen van vroege soorten libellen mogelijk te maken zal door Staatsbosbeheer wederom een betredingsvergunning worden verstrekt voor de periode van 1 maart tot 1 november 2010.

Afspraken voor toegang tot het kooibos en de redoutes / lunetten zullen nog worden gemaakt.

Een oudere inventarisatie van libellen in de Binnenpolder zal voor het vervolgonderzoek ter beschikking worden gesteld als vergelijkingsmateriaal.